

Med vattnet i fokus del 1

Brunnsdrickande och societetsmingel

Av Helena Karlsson

Idag är det ett spa vi besöker för att koppla av och ta hand om kropp och själ. Tidigare var det andra typer av hälsofrämjande inrättningar som gästades. Hälsobrunnar och kallbadhus var några sådana exempel, där vattnets helande kraft stod i fokus. I denna första artikel av två är det just brunnslivet som vi berättar om.

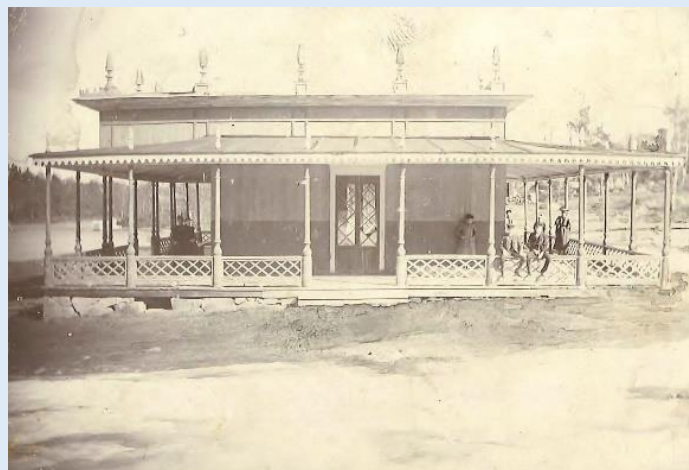
Under 1600-talet blev det högsta mode för societeten att vistas vid utländska kurorter för att ”dricka brunn” och därigenom bli kvitt allehanda krämpor. För att också få igång en svensk brunnskultur, uppdrogs åt läkaren Urban Hjärne att undersöka kända järnkällor runt om i Sverige i syfte att anlägga surbrunnar. Sveriges första hälsokälla Medevi brunn grundades år 1678.

Brunnskulturen spreds under 1700- och 1800-talen. Nu stod inte bara brunnsdrickandet i fokus, utan också vattnets helande effekter vid bad. Vid flera hälsobrunnar byggdes stora kurortsanläggningar med badinrättningar, musikpaviljonger, restauranger och parker. Under överinseende av läkare togs både kropp och själ omhand. Brunnsbaler, promenader, utflykter, krocket liksom musik- och teaterunderhållning var viktiga delar i kurlivet. Hälsokällorna fyllde på det viset en viktig funktion både som hälsofrämjande och sociala mötesplatser.

I Sörmland har det funnits flera brunnsanläggningar, såsom *Augustenbad* i Bie, där länsbor och andra kunnat roa och kurera sig. Här följer två andra exempel från en svunnen tid.

År 1865 bildades Snopptorps brunnsbolag, som bl a lät uppföra den här badpaviljongen. Foto: okänd, 1895. Eskilstuna stadsmuseum

Enligt provinsialläkare Hartman fanns år 1830 tre välkända järnkällor i Eskilstuna, varav en låg vid *Snopptorp* i Klosters socken. Vid den tiden frekven-

terades källan sedan länge av människor med krämpor såsom reumatism, matsmältningsrubbingar och nervproblem.

Mer organiserade former fick brunnsdrickandet först år 1865, då Snopptorps brunnsbolag bildades. Till det nystartade bolaget skänkte familjen Leijonhuvud på Vilsta säteri källan och marken runt omkring. Brunnsbolaget upprätthöll ordningen vid brunnen samt lät uppföra en brunns-paviljong, som stod klar sommaren 1865. Då byggnaden inte användes av brunns-gäster (vilket var en stor del av tiden då snittet låg kring 30 gäster per år) hyrdes lokalen ut till olika föreningar.

			Hyr.	Brunns	Ömbest.
			Hyrt	Hyrt	Hyrt
1872	45	Snopptorp	18	50	47
1873	46	Jonas Helmer Munktel	2	50	1
	47	Soteren Agda Munktel	2	50	1
	48	Jonas Torsten Munktel	2	50	1
	49	Thufsen Munktel	2	50	1
	50	Madam Emma Jonsen	2	50	1
	51	Sofie Jurling	2	50	1
	52	Eric Munktel	2	50	1
	53	Soteren Inger Munktel	2	50	1
	54	Wälberg Dahlström	2	50	1
	55	Madam Thelin	2	50	1
	56	Erikson	2	50	1

Inte bara societeten (här i form av familjen Munktel) var flitiga gäster vid brunnsanläggningarna. Också mindre bemedlade besökte brunnen. Snopptorps brunnsbolags arkiv, Arkiv Sörmland

För att ta sig till Snopptorps brunn krävdes passage över ån. För det ändamålet anlade brunnsbolaget en flytbro – ett beslut som de dock snart kom att ångra, då det ledde till ett kännbart ekonomiskt bakslag för bolaget. Bron visade sig nämligen dyr att underhålla och fick snart lov att ersättas med roddbåt.

Den sista brunns-gästen besökte Snopptorp år 1892. År 1905 upplöstes brunnsbolaget och marken återfördes till Vilsta säteri. Två år senare revs paviljongen. Virket återanvändes vid uppförandet av ett vilohem för lungsjuka. Sedan en pojke fallit i brunnen och drunknat, fylldes den igen helt år 1910. Under 1950-talet ska brunnen ha sinat sedan källans pulsåder grävts av.

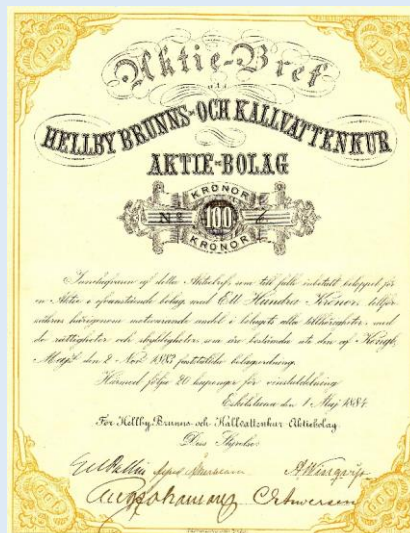
En annan sörmländsk hälsobrunn var *Hällby* brunn. Vattnet i Hällby järnkälla mellan Eskilstuna och Torshälla sägs ha nyttjats sedan århundraden. Under 1800-talet började själva brunnsverksamheten byggas ut alltmer. Med källan som självklart centrum anlades brunns- och badhus. År 1884 bildades Hällby Brunns- och Kallvattenkur Aktiebolag med stadsläkaren Pallin

(brunnens ”vattendoktor”) som en av de pådrivande. Bolagets uppgifter var att inköpa marken med källan och byggnaderna samt att skapa en ”första klassens kallvattenkuranstalt”.

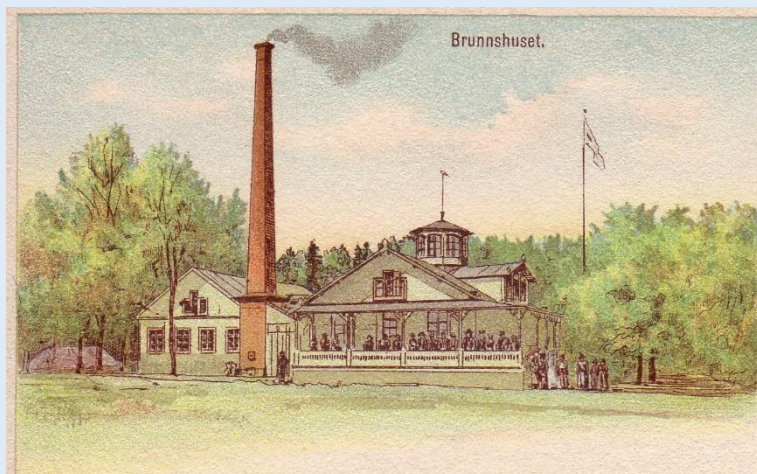
Brunnsbolaget buteljerade och kolsyrade också vatten för försäljning. Hällby brunns- och badanstalts arkiv, Arkiv Sörmland

Brunns- och badhusen byggdes ut för att ge plats för både gäster och den personal som behövdes vid salt-, gyttje- och kolsyrebad, ångskåpskurer och massage. På området uppfördes även societetshus med restaurang samt badhotell. Nöjeslivet var väl utvecklat med musikpaviljong liksom tennis- och krocketplan. Brunnsparken erbjöd vackra promenadstråk, bekväma soffor och gumman Sandkvists godisstånd – inte att förglömma.

Förutom badhotellets gäster, besöktes brunnen ofta av de sommargäster som hade hus i närheten. Utöver bad kunde de där ta del av det livliga sällskaplivet med fester och utflykter. Inte enbart societeten frekventerade dock

brunnen. En särskild prislista fanns för mindre bemedlade, där billigare andraklassbehandlingar erbjöds.

Inne i brunnshuset i Hällby pumpades det järnhaltiga vattnet upp ur källan. Vattnet innehöll radium, vilket gärna framhölls i brunnsreklamen – idag är nog uppfattningen en annan! AB J O Öberg & sons arkiv, Arkiv Sörmland

Hällby brunn stängde år 1930. Badhuset och restaurangen revs. Brunnsparken styckades upp och bebyggdes. Idag finns få spår kvar av den glansfulla brunnsepoken.

Artikel publicerad i Sörmlandsbygden den 22 maj 2014.